

İSA’NIN DOĞUMU-İKONOĞRAFI İLİŞKİSİ ÜZERİNE

Mehmet Alparslan KÜÇÜK*

Öz

Hıristiyan hayatının ana unsurunu “İsa” oluşturmaktadır. Bundan dolayı Hıristiyanlık; İsa ekseninde oluşmuş bir din şeklinde algılanmaktadır. Bu algı, İsa’nın doğumundan dirilişine kadar hem Hıristiyan inancında, Kutsal Kitabında ve ibadetlerinde hem de İkonografide kendisini açıkça göstermektedir. Çünkü Hıristiyanlara göre İsa’nın doğumu, insanoğlunun kurtuluşunun başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Bu doğum, Hıristiyanlıkta bir süreç dahilinde, “Noel” adıyla bayram olarak kutlanmakta ve İkonografide de sahnelenmektedir. Böylece İsa’nın doğum sahnesi, İkonografide en önemli ikonalar hatta on iki yortu (dodekaorton) ikonaları arasında yerini almaktadır. Hıristiyanlıkta büyük bir önem taşıyan İsa’nın doğumunun, ikonografide yorumlanmasını ortaya koyan bu makalede; ikona ile ilgili kavramların analizi yapılmaktadır. Bu analizler ve bilgiler bağlamında Hıristiyan hayatında önemli yer tutan ve “İsa’nın Doğumu” anısına bir bayram niteliğinde kutlanan “Noel”e ve onun ikonografik açıdan değerlendirilmesine yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İkon, İkonografi, Bayram, İsa, Noel

* Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi, Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliđi, makck@gmail.com ORCID: 0000-0002-4845-2538

Atıf/Cite as: Küçük, M . (2019). İsa’nın Doğumu-İkonografi İlişkisi Üzerine. Dini Araştırmalar, 22 (55 (15): 181-212. DOI: 10.15745/da.545843

A Study on the Relationship between the Birth of Jesus and Iconography

Abstract

“Jesus” constitutes the main element of Christian life. Therefore, Christianity is perceived as a Jesus-centered religion. This perception, from the birth of Jesus to his resurrection, clearly reveals itself both in the Christian faith, Christian worship and Iconography. Because, according to Christians, the birth of Jesus is the beginning of the salvation of mankind. The birth of Jesus, which contains a process, was celebrated as a Christmas Festival in Christianity. Christmas is a combination of the words “Noiono, Noio, Neos” and the concepts “hed, hel, Helios”. These words mean “first day, new day of the month” or “new sun”. Today, Christmas has an important place in Christian life as folkloric. In this component, Santa Claus, pine tree and turkey have an important role. The birth of Jesus was reflected in iconography. The birth scene of Jesus was included in the iconography, and it was one of the icons of the twelve yortou (dodekaorthon). In this context, icons are important for Christians especially in Orthodox Church. In the iconography the birth of Jesus have the birth of Mary, the visit of Elizabeth, the dream of Joseph and the angel to Joseph, the census, the birth of Jesus, the good news of the shepherds and the worship of Kings. The concepts related to icons within these stages were analyzed. In this article, the importance of birth of Jesus in Christian life and iconography is revealed. Then, the birth of Jesus as a holiday has been discussed. And this birth was interpreted in iconographic terms.

Keywords: Icon, Iconography, Holiday, Jesus, Christmas.

Summary

In Christianity, Jesus is a very important figure both in iconography and worships. Therefore, Christianity is perceived as a Jesus-centered religion. This perception, from the birth of Jesus to his resurrection, clearly reveals in the Christian faith, Christian worship, and Iconography. Because, according to Christians, the birth of Jesus is the beginning of the salvation of mankind. He is a role model for Christians. Almost all elements of the life of Jesus were found in Christian life as well as in iconography. Indeed, the birth of Jesus, which contains a process, was celebrated as a Christmas Festival in Christianity. This festival was reflected in iconography. Thus, the birth scene of Jesus was included in the iconography, and it was one of the icons of the twelve yortou (dodekaorthon). He became a “Milad” with his birth as the son of God. Therefore, the birth of Jesus is the beginning of the calendar.

The birth of Jesus, is important in Christian life and iconography. Because, the birth of Jesus as a universal event has become a festival (Christmas) in the Christian life. According to this, Christmas is a celebration for the birth of Jesus. Christmas is a combination of the words “Noiono, Noio, Neos” and the concepts “hed, hel, Helios”. Meaning of these words are “first day, new day of the month” or “new sun”. However, allegedly, Christmas is a form of ancient pagan culture adapted to Christianity. Christmas, today, holds an important place in Christian life as folkloric. In folkloric understanding, symbolic elements such as gift, Santa Claus and Pine Tree have taken its place in today’s world. The Western Church celebrates the birth of Jesus on December 25 and Epiphany on January 6. The Eastern and Gregorian Armenian Church celebrates the birth of Jesus on January 6. Christmas is a process involving festivals such as “Advent” or “waiting for Christmas”, “Christmas holiday”, “commemoration of the Holy Innocents”, “Holy Family Holiday”, “circumcision of Jesus”, “The Holy Name of Jesus”, “Epiphany”, “Light Festival”. Advent (Adventus), which is one of these holidays, means “arrival” as a word. Christmas is a feast with versatile practices.

The birth of Jesus is also important in iconographic context. Icons are of great importance especially for Orthodox Christians. The concept of icon comes from the Greek words “eikon, eikein”. It is the depiction of the holy person, the event or the object as a means of prayer for the purpose of explaining the religious truth. Iconography consists of the words icon and “graphy” (grafi). Graphy word derives from the verb “graphein”, which means “writing”. Icon means image and painting. According to this, icons are sign that events or objects that are of value in Christian life. “Jesus” is important in Christian life. As the main theme of the Christian scriptures, Jesus is the most important figure of Christian iconography. The starting point of this figure is the “birth”. In the iconography the birth of Jesus have the birth of Mary, the visit of Elizabeth, the dream of Joseph and the angel to Joseph, the census, the birth of Jesus, the good news of the shepherds and the worship of Kings. In Iconography is showed Jesus as a savior with symbols such as “shepherd, fish” or “IC-XC, XP, Alpha and omega”.

According to Genesis Iconography, God sends Gabriel to the city of Nazareth in Galilee to Mary. The angel heralds the birth of Jesus. Mary goes to Elizabeth and stays there for three months. Mary’s belly swells up and returns home. Joseph suspects her. But the angel appears to him. Gabriel says him that Mary is innocent. In the meantime, King Caesar Augustus (Ogust) publishes

edicts for a census for all Roma people. Yusuf and Mary go to Jerusalem. On the way back, Mary has an ache and Joseph puts her in the Cave. Yusuf comes back with midwife or midwives and they witness miracles. So the birth occurs in the cave. In iconography, The cave is dark as a symbol of the world's atrocities. In the nativity scenes, Jesus is in the cradle in a bandage. Because Jesus will die for humanity. In the icons, Yusuf is portrayed thoughtfully and anxiously. Also, the ox and the donkey are depicted at the head of Jesus. This depiction is based on Isaiah 1:3. On the top is seen star. In the icons there is a scene where the angel appears to the shepherds and worship of kings.

As a result, the birth of Christ as a holiday, has an important place in Christian life and Iconography.

Giriş

Hıristiyanlıkta İsa, hem ikonografi hem de inanç ve ibadet uygulamaları bakımından çok önemli bir figürdür. Hıristiyanlara göre, ikonalarda da resmedildiği gibi İsa, doğumu ile dünyayı aydınlatmış hatta “*insanoğlunun kurtuluşu*”nun başlangıcına vesile olmuştur. Bir rol model olarak İsa'nın hayatına dair hemen hemen tüm unsurlar, hem bayram olarak Hıristiyan yaşamında hem de ikonografide kendisine yer bulmuştur. İsa'nın hayatındaki tüm unsurlar gibi doğumu da hem ikonografide konu edilmiş hem de tarihsel süreç içerisinde Hıristiyan inanç ve ibadet uygulamalarında “Noel” adı ile yaşatılmıştır/yaşatılmaktadır. Bu noktada makalemizde, öncelikli olarak ikona ile ilişkili kavramlar irdelenmiştir. Daha sonra Hıristiyanlıkta bir bayram niteliğine kavuşan “Noel”in tanımı, tarihsel süreci ve dini ritüel noktasında konumu genel hatlarıyla ele alınmıştır. Ayrıca bayram olarak kutlanan Noel'in, temel unsuru olan İsa'nın doğumu, ikonografik bağlamda ve betimsel çerçevede yorumlanmıştır.

İkona ile İlişkili Kavramlara Genel Bir Bakış

İkona kavramı, Yunanca “*eikon, eikein*” kelimelerinden gelmektedir. Bu kavramlar, kelime olarak, “*resim, suret, tasvir, benzetmek, benzeşim, benzerlik*” gibi anlamlar ihtiva etmektedir. İkona, “*figür, imaj*” anlamında da kullanılmakta ve dinî mahiyet taşıyan bir sanat eseri olarak değerlendirilmektedir. O, dinî hakikati açıklama amacına yönelik bir dua aracı olarak kutsal kişinin, olayın veya nesnenin tasvirini ifade etmektedir. Hıristiyan kutsal kitaplarına konu olan olaylar ile İsa başta olmak üzere Meryem, Yahya, azizler, melekler gibi kutsal kişilerin/varlıkların veya haç gibi objelerin sergilendiği paneller

için de “*İkona*” tabiri kullanılmaktadır. Ayrıca ikona, Ortodoks gelenekte, ahşap paneller üzerinde “*tempera*” tekniğinin kullanılmasıyla ortaya çıkan boyamayı da ihtiva etmektedir (Yılmaz 1993:1; Tarasov 2002:10; Nes 2004:7; Ford 2006:95; Küçük 2016a:231; Küçük 2018:55). Bir rivayete göre İsa, ilk ikonayı kendi suretini kullanarak ellerini dokunmadan ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple İsa'nın görüntüsünün insan eli değmeden cisimleşmiş şekli de “*ikona*” olarak kabul edilmektedir (Tarasov 2002:10; Küçük 2018:55).

İkonografi; imaj ve resim anlamındaki “*ikona*” ile yazmak anlamındaki “*graphein*” fiilinden türeyen “*graphy*” (grafi) kelimelerinin birleşiminden meydana gelmektedir. Bu bağlamda ikonografi, “*imaj/resim yazısı, resim/imaj yazmak*” gibi anlamlar içermektedir (Panofsky 1995:30-34; Sholomo 2010:2, 5). Buradan hareketle İkonografi; ikonaları biçimsel, simgesel açıdan inceleyen ve konularını belirleyerek sınıflandıran bir disiplin dalı olarak tanımlanmaktadır (Küçük 2016:232). Ayrıca İkonografinin dini düşünce ve tema ile semboller arasındaki ilişkiyi ihtiva eden dinî; resim/imaj içeriğinin tanımını, tasvirini ve yorumunu inceleyen sanat tarihinin bir dalı olarak çok yönlü boyuta sahip olduğuna da dikkat çekilmektedir (Bkz. Sholomo 2010:4).

İkonaları inceleme ve yorumlama sanatı da “*İkonoloji*” olarak isimlendirilmektedir. İkon (*İmaj, resim*) ve logos (*kelime, düşünce, söylem veya bilim*) kelimelerinden meydana gelen İkonoloji; kelime olarak “*imaj bilimi*” demektir. O, imajların alegorik veya sembolik olarak incelenmesi ile birlikte görsel imajların dilbilimi açısından yorumunu da kapsamaktadır (Mitchell 1986:1; Küçük 2016a:232).

Hıristiyanlıkta İsa, ana figür olarak hem Hıristiyan ikonografisinde hem de Hıristiyan inançlarında, ibadetlerinde önemli bir yere/paya sahiptir. Çünkü İsa'nın doğumu, sadece Hıristiyanlık için değil tüm dünya için önem arzemiş hatta “Milad” olarak tarihteki yerini almıştır (Ünal 2008:167). Bu makalede, İsa'nın doğumunun hem bayram-Noel olarak tarihsel çerçevede kutlanması hem de ikonografik olarak yorumlanması konu edilmiştir.

1. Hıristiyan Bayramı Olarak “İsa'nın Doğumu”

İsa'nın doğumu, Hıristiyanlıkta bir bayram olarak “*Noel*” adıyla tarihten günümüze kadar kutlanmıştır/kutlanmaktadır. Noel, Hıristiyanlarca İsa'nın doğuşunun anısına kutlanan yıllık bir ibadettir (Küçük 2010:678; Sandu 2011:410). O, köken bakımından, “*ilk gün, ayın yeni günü*” veya “*yeni güneş*” gibi anlamlara gelen “*Noiono, Noio, Neos*” kelimeleri ile “*hed, hel, helios*” kavramlarının birleşiminden meydana gelmiş bir terimdir (Erbaş 2003:23-24;

Ünal 2008:173). Noel ile ilgili diğer bir kavram ise “*tüm sezon*” anlamına gelen “*yule*”dir. Bu kavramın, “*geol*” (bayram) veya “*jol*” (dönen çark) kelimesinden geldiği dile getirilmektedir. Noel kavramının Hıristiyan literatürdeki karşılığı “*Christmas*”dır. 1123’te ortaya çıkan ve 1568’den itibaren Hıristiyan ilahiyatında yer alan bu kavram¹; “*Mesih’in ayini*” anlamında eski İngilizcede “*Cristess Maesse*” şeklinde ifade edilen “*Christ’s Mass*” kelimesinden gelmektedir (Sullivan 1951:205-206; Armstrong 1974:2; Işık 1997:448; Encyclopedia of Religious Rites, Rituals, and Festivals 2004:85; Baldovin 2005b:1756).

Noel için kullanılan kelimelerin kaynağını Latince bir kelime olan “*Nativitas*” veya “*Dies Natalis*” kelimeleri oluşturmaktadır. Ancak Noel farklı dillerde, “*Haber*”, “*Kutsal/ Kutsanmış Gece*” gibi farklı anlamları ihtiva etmekle birlikte bu anlamların ortak paydasını “*İsa*” oluşturmaktadır (Bkz. Sullovin 1951:205; Baldovin 2005b:1756). Burada da İsa’nın doğumu, tarihsel çerçevede bir bayram olarak kutlanması ve Noel uygulamaları mezhepsel bir ayrıma girilmeden (farklı yönler belirtilerek) genel hatlarıyla konu edilmektedir.

1.1. Tarihsel Bağlamda İsa’nın Doğumu ve Noel

Hıristiyanlıkta tarihi süreç içerisinde İsa’nın doğumu, yer yer Noel ile örtüşmekte-iç içe girmekte ancak zaman zaman nüanslarla da ayrılmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında İsa’nın doğumu, evrensel bir olay ve “Milad” olarak, tarihte büyük bir yere ve öneme sahiptir. İsa’nın doğumu, “Noel” adıyla yeni bir yılın başlangıcı olarak Hıristiyan dünyasında farklı tarihlerde çeşitli şöenlerle kutlanmaktadır. Çünkü insanoğlu, hayatına yön verme ve onu anlamlandırma amacına uygun olarak bazı olayları takvimlerin başlangıcı olarak kabul etmektedir. Bu başlangıçlardan biri de “*İsa’nın doğumu*”dur (Küçük 2010:689-690).

Miladi takvimin başlangıcını² ifade eden İsa’nın doğumunun, hem nüfus sayımının gerçekleştiği Roma İmparatoru Sezar Ogüst’ün hem de Hirodes’in döneminde vuku bulduğu yönünde iki farklı rivayet söz konusudur (Luka 2:1-7, 23:8; Işık 1997:451; Sandu 2011:410). İsa’nın doğumu, tarihsel bağlamda Sıfır (0) olarak kabul edilmiştir. Ancak, hesaplamalarda İsa’nın “0” olarak alınan tarihten 4, 6 veya 10 yıl önce doğduğu anlaşılmıştır. İsa’nın doğumu ile ilgili belirli ve kesin bir tarih olmadığından kullanılan takvimler birbirinden farklılık göstermiştir (Küçük v.d. 2018:348).

İsa’nın doğum ayı olan Aralık ayı ile ilgili ihtilaflar da sözkonusudur. Çünkü “*Aynı yörede, sürülerinin yanında nöbet tutarak geceyi kırlarda ge-*

çiren çobanlar vardı.” (Luka 2:8) ifadesine göre İsa’nın, Filistin’de, Aralık ayında doğmasının mümkün olmadığı dile getirilmektedir. Hatta çobanların sürülerini en geç 15 Ekim’de meralardan indirdikleri ifade edilmektedir. Ayrıca Yahya’nın Pesah’ta (Nisan Ayı’nda) ve İsa’nın da Yahya’dan sonraki altı aylık bir zaman diliminde doğduğuna göre Eylül-Ekim ayları arasında doğması gerektiği hesaplanmaktadır (Armstrong 1974:2-4; Işık 1997:450-451). Netice itibarıyla İsa’nın doğum zamanı ve tarihi tartışma konusu olup kesin bir tarih verilememektedir (Armstrong 1974:2-4; Erbaş 2003: 28-31; Blumell-Wayment 2012:54-72; Nothaft 2013:247-265).

İsa’nın doğum tarihinin net olmaması sebebiyle Hıristiyanlığın ilk üç yüzyılına kadar İsa’nın doğumu ile ilgili kutlamalar da mevcut olmamıştır. İsa’nın doğumunun kutlanması, IV. Yüzyılda ortaya çıkmış ve ilk Noel uygulaması, M.S. 336 yılında, Romalıların Mitra Dini’ndeki 21-31 Aralık tarihleri arasında kutlanan “*Güneş Tanrısı*”nın doğum günü bayramının İsa için kullanılması ile kendisini göstermiştir (Sullivan 1951:204; Katar 2000b: 121; Katar 2001:12; Küçük 2010:681; Freke-Gandy 2011:45; Küçük v.d. 2018:349). Dolayısıyla Noel’in eski pagan kültürünün Hıristiyanlığa adapte edilmiş bir biçimi olduğu ileri sürülmektedir (Armstrong 1974:4-11; Işık 1997:453-457; Katar 2000b:123-125).

İsa’nın 25 Mart’ta ana rahmine düştüğü varsayımından yola çıkılarak, 25 Aralık tarihi İsa’nın doğum günü olarak ifa edilmektedir. Bundan dolayı 25 Mart tarihi, 25 Aralık tarihi (Noel) ile birlikte “*Meryem’e Müjde*” adıyla on iki yortu (Dodekaorton) içerisinde yer almakta ve kutlanmaktadır. Ancak Hıristiyanlıkta İsa’nın doğumu, tarihsel çerçevede kiliseler arasında farklılık göstermektedir. Batı Kilisesi, İsa’nın doğumunu 25 Aralık ve Epifani’yi 6 Ocak; Doğu ve Gregoryen Ermeni Kilisesi, İsa’nın doğumunu Epifani ile birleştirerek 6 Ocak’ta kutlamaktadır (Işık 1997:456; Flinn 2007:24,279; Küçük v.d. 2018:348-349). Rus, Gürcü, Ukrayna, Makedonya, Karadağ, Sırp, Kıpti ve Etiyopya kiliseleri ise Noeli, 7 Ocak’ta kutlamaktadır (Küçük 2016b:213). Bu tarihler, mensup olunan Hıristiyan anlayış çerçevesinde benimsenmiş ve Noel uygulamaları, folklorik³ bir mahiyet kazanarak günümüze kadar gelmiştir. Ayrıca Noel’in tatil olması ise VI. Yüzyılda İmparator Justinyan tarafından gerçekleştirilmiştir (Baldovin 2005b:1757).

1.2. Bir Bayram Kutlaması Olarak İsa’nın Doğumu “Noel”

Noel; Noel bayramından önceki dördüncü Pazar günü başlayan “*Advent*” veya “*Noel Perhizi/Bekleyişi*”, İsa’nın doğumunun kutlandığı “*Noel Bayramı*”,

Noel'den sonraki gün kutlanan “*Kutsal Masumları Anma Töreni*”, Noel bayramından sonraki ilk Pazar günü kutlanan ve Kutsal aileye ithaf edilen “*Kutsal Aile Bayramı*”, 1 Ocak'ta kutlanan “*İsa'nın Sünneti Bayramı*”, 1 Ocak'ı takip eden ilk Pazar günü icra edilen “*İsa'nın Kutsal Adı Bayramı*”, 6 Ocak veya 2-8 Ocak arasındaki Pazar günü ifa edilen “*Epifani*”⁴ ve 2 Şubat'ta kutlanan İsa'nın mabede takdimini anlatan “*Nur/Işık Bayramı*” gibi bayramları ve uygulamaları ihtiva eden bir sürece/devreye sahiptir⁵ (Jacob 1994:20-23; Katar 2001:14-15). Ancak burada Noel devresini ihtiva eden tüm bayramlar konu edilmeden sadece Advent ve Noel Bayramı genel hatlarıyla irdelenmektedir. Ayrıca burada mezhepler arasındaki ayrıma girilmeden genel hatlarıyla Noel uygulamalarına ait birkaç örnek verilmektedir.

1.2.1. Noele Hazırlık Süreci “Advent”: Hıristiyanlıkta hemen her bayramın bir hazırlık devresi vardır. Dolayısıyla İsa'nın doğumunun kutlanmasını ihtiva eden Noel'de de bir hazırlık süreci mevcuttur. Bu hazırlık Hıristiyanlıkta, “*Advent*” olarak tarihteki yerini almıştır. Noel'e hazırlığı ifade eden ve Noel Perhizi/Bekleyişi olarak da bilinen “*Advent*” gününde 30 Kasım'a en yakın pazar günü (27 Kasım-3 Aralık arasında), hem İsa'nın gerçek manada doğumuna/dünyaya gelişine hem de İsa'nın ikinci kez gelişine bir hazırlık sözkonusudur (Katar 2001:10; Küçük 2016b:213-214).

Advent (Adventus) kelime olarak “*dönüş, varış*” anlamlarına gelmektedir⁶ (Sullivan 1951:199; Öskan 1998:15; Flinn 2007:424). Advent Dönemi'nin, Hıristiyanlığın başlangıç devrelerinde, zahit Hıristiyan toplulukları arasında ortaya çıktığı, ancak zamanla tüm Hıristiyanlığa mâl olduğu belirtilmektedir. Advent döneminin, ilk ortaya çıkış sürecinde, Noel'den önceki ve sonraki hafta şeklinde iki haftalık bir süreci ihtiva ettiği daha sonra beş haftaya çıkarıldığı ve ardından da Papa I. Gregor (Büyük Gregor) tarafından dört haftaya indirilerek günümüze kadar bu şekliyle geldiği belirtilmektedir (Katar 2000a:33-34).

Advent, Noel'den önceki dördüncü Pazar gününden itibaren başlayıp, üç veya dört hafta süren bir zaman dilimini ihtiva etmektedir. Zaten Kilise takvimi de Advent devresiyle başlamaktadır. Bu süreçte, pişmanlık duyguları içerisinde dua ve ibadet ile Noele hazırlık yapılmaktadır. Hatta Advent döneminde, genel anlamda, pişmanlığı ve İsa'nın krallığını simgeleyen mor renkli kıyafetler giyilmektedir. Advent sürecinde oruç da tutulmakta ve bu oruç, üçer ay eşit aralıklarla, senenin dört ayrı dönemini ihtiva etmektedir. Bu zaman diliminde tutulan oruç günlerine ise Latince “*Quatuor Tempora*” (dört kez/dört zaman dilimi) kelimesi ile ifade edilen “*Ember Günleri*” adı

verilmektedir. Ancak Adventin üçüncü pazarı (Gaudete Sunday), pişmanlığın yansımadağı tek gündür. Hıristiyanlar bu günde, İsa'nın gelişine dair bir ümit ışığının belirlediğine inanmaktadır. Bu nedenle sözkonusu pazara mahsus olmak üzere sunağın üzerine çiçekler konulduğuna ve neşeli ilahiler okunduğuna dikkat çekilmektedir. Ayrıca Advent döneminde, birçok Kilisede mumlarla (dört mum) ve çam dallarıyla süslenmiş bir “Noel/Advent Çelengi” yer almaktadır. Adventin ilk Pazar Günü'nden itibaren her hafta birer mum (genellikle kırmızı mum) olmak suretiyle dört haftada dört mum yakılmaktadır. Çünkü Hıristiyanlar için İsa, Kutsal Ruh'un ateşini kendisine inananlara gönderen dünyanın ışığıdır. Bu durum, Yuhanna İncili'nde (Yuhanna 8:12) İsa'ya atfen “Ben dünyanın ışığıyım. Benim ardımdan gelen, asla karanlıkta yürümez, yaşam ışığına sahip olur.” şeklinde açıkça belirtilmektedir (Sullivan 1951:198-203; Jacob 1994:20-21; Katar 2000a:39; Katar 2001:10-11; Eroğlu 2018:463; Küçük v.d. 2018:348-349; Boucher 2019).

Advent Döneminde, İsa'nın gelişi manen yaşanmakta ve oruç tutularak, onun gelişini anlatan bölümler/pasajlar okunmaktadır. Bu bağlamda İsa'ya duyulan özlemi ifade eden dualar edilmekte, hatta onun ıstırap çekişini, ölümünü ve dirilişini anlatan İşaya'nın bazı bölümleri okunmaktadır (Katar 2001: 12; Küçük 2016b: 214). Böylece manevi bir arınma amacı güdülmektedir. Ancak Advent döneminde İsa ile birlikte İsa'nın öncüsü ve müjdecisi olması sebebiyle Yahya'ya ve annesi olması hasebiyle Meryem'e de göndermeler yapılmaktadır (Katar 2001: 12).

1. 2.2. Noel Bayramı: Ortaçağ Hıristiyanlığında, Noel'in, Avrupa ülkelerinde popüler bir biçimde kutlandığı ve müzik, ayinsel dramının esin kaynağı olduğu belirtilmektedir (Baldovin 2005b:1757). Tarihi süreçte, Noel'den önceki gün oruç tutulduğu, İsa'nın doğum anının yaklaştığı zaman diliminde çeşitli dualar ve ilahiler eşliğinde sembolik olarak gelişinin beklendiği zikredilmektedir. Ancak günümüzde Noel arifesinde tutulan orucun yerini kısa süreli bir perhizin aldığına dikkat çekilmektedir (Katar 2001: 13). Böylece Hıristiyanlıkta, tarihte coşkulu ve dini kurallara riayeti esas alan bir Noel kutlaması sözkonusu iken günümüzde Noel kutlamalarının tarihsel öneminden çok şey kaybettiği ileri sürülmektedir. Ayrıca birçok Hıristiyanın Noeli, ticari bir vasıta haline getirdiğine dikkat çekilerek Noel'in bir tatil şeklinde algılanmaması gerektiğine de vurgu yapılmaktadır. Hatta Hıristiyanlardan bir kısmının Noel öncesinde oruç tutmadığı ve doğum anını beklemeye yönelik gece ibadetine katılmadığı dile getirilmektedir (Sullivan 1951:203; Katar 2001: 13).

Eski önemini kaybettiği iddialarıyla birlikte Hıristiyanlar, geleneksel olarak, Aralık akşamı, kiliselerde ve evlerinde ayinler, ayrıca kültürleriyle ilgili

kutlamalar yapmaktadırlar. Noel arifesinde çocuklar için ayinler yapıldığı ve çocuklara portakal, mum, kırmızı kurdele ve kuruyemişlerden oluşan bir buket (Christingle) verildiği belirtilmektedir. Noel arifesinde kiliselerde, İsa'nın doğumuyla birlikte ölümünü de hatırlama amacıyla toplu ayin yapıldığı da ifade edilmektedir (Ünal 2008: 176; Küçük 2010: 678).

Noel bayramında üç Evharistiya ayini yapıldığına dikkat çekilmektedir. Buna göre ilk ayin, İsa'nın doğum anını ifade eden ve Mezmurlar, Titus, Yuhanna'nın Birinci Mektubu gibi bazı bölümlerin okunduğu gece yarısı yapılan ayindir. İkincisi ise şafak vaktinde icra edilen ayindir. Bu ayinde İsa'nın doğumu güneşin doğuşuna benzetilmekte ve Luka ile Titus'tan ilgili bölümler okunmaktadır. Üçüncü ayin de esas ayin olup gündüz yapılan ayindir. Burada İsa'nın, Tanrı'nın oğlu olarak doğuşu kutlanmaktadır. Ayrıca Yeşaya, İbrani'lere Mektup ve Yuhanna'da belli bölümler okunarak ayin tamamlanmaktadır (Katar 2000b: 130-131).

Noel Bayramı'nda, güzel kıyafetler giyilmekte ve pahalı dekorasyonlar kullanılmaktadır. Sunağın çok sayıda ışıkla aydınlatıldığı ve İsa'nın doğumunu anlatan figürlerin, maketlerin yer aldığı veya ikonaların ön plana çıktığı Kilisede; şenlikler yapılmakta, kutsal kitaptan metinler okunmakta ve Evharistiya Ayini kutlanmaktadır. Ayrıca o güne özgü olarak “*Noel Şarkıları*”⁷ söylenmektedir (Jacob 1994: 21; Katar 2001: 13; Yıldırım 2005:120; Küçük 2016b:214; Eroğlu 2018:463). Hıristiyanlıkta bazı ülkelerde, İsa'nın doğumunun sembolik bir yansımaları ve hatırasını yaşatmak adına ahır/ağıl timsali olan Noel barakalarının hazırlandığı da dile getirilmektedir (Ünal 2008: 174).

Noel uygulamaları arasında, “*Haçın suya atılması*” da sözkonusudur. Töreni düzenleyen rahip, denize veya göle açılarak haçı okuyup kutsayarak suya atmaktadır. Bu haçı İsa'ya bağlılığın bir simgesi olarak havanın soğukluğuna aldirmaksızın sudan çıkarma yarışı yapılmaktadır. Haçı bulanlar ise kutsanmaktadır (Dinler Tarihi Ansiklopedisi: 330).

Hıristiyanlar arasında Noel kutlamaları, günümüzde daha çok sembolik bir konumdadır. Bu sembolizm içerisinde beyaz elbiseler giymek,⁸ hediyeleşmek, “Noel Baba” ve Çam Ağacı figürü önemli rol oynamaktadır. Noel uygulamalarında, “hediyeleşme” sembolik önem taşımaktadır. Bu hediyeleşme; doğulu⁹ üç müneccimin¹⁰ (magi)¹¹ İsa'ya takdim ettikleri hediyelerin sembolik bir yansımaları oluşturmaktadır. Diğer bir sembol olan Noel Baba ise Antalya'da (Patara'da) doğmuş Hıristiyan Aziz Nikolas'a atfedilmiş bir karakterdir. O, Noel gecesi çocuklara hediyeler dağıttığına inanılan efsanevî

bir kişidir; gerçek bir şahsiyet değildir. Hatta onun hediye dağıtması, Hıristiyanlarca müneccimlerin İsa'ya sunduğu üç hediye ile özdeşleştirilmektedir. Mitolojik bir karakter olarak Noel Baba, pagan gelenek ile “*Hıristiyan Aziz Anlayışı*”nın uzlaştırılmış biçimi olarak kabul edilmektedir (Katar 2000b:131; Yıldırım 2005:120; Alev 2014:44; Eroğlu 2018:464; Küçük v.d. 2018:348; The Icon of The Nativity 2019; Boucher 2019).

Noel'in ana öğeleri arasında yer alan Çam veya Noel Ağacı, Hindi ile birlikte günümüzde Hıristiyanlığın en etkin ve yetkin bir sembolü haline gelmiştir. Noel Ağacı, Hz. Âdem ile Havva'nın yasak meyveyi yemelerinin ve bu yolla insanlara “*günah işleme*” yolunu açmalarının sembolik bir simgesidir. İsa'nın kendini feda etmesi motifiyle ilişkilendirilen bu anlayış, Almanlar tarafından 24 Aralık'ta evlerine “*Cennet Ağacı*”nı simgelemek ve “*Yaşayan Tanrı*” anlayışının sembolü olarak her mevsim yeşil kalan “*Çam Ağacı*”nı koymaları ile Hıristiyanlıkta yaygınlık göstermeye başlamıştır. Ancak Gregoryen Ermeniler; Batılı Hıristiyan Dünyası'nda yapılan Yılbaşı Şenliklerini ve Çam Ağacı süslemelerini bidat saymakta ve Noel gecesi içkili kutlamaları kabul etmemektedirler (Küçük 2010:681-682; Eroğlu 2018:463; Boucher 2019).

2. İkonografik Bağlamda İsa'nın Doğumu

Hıristiyan ikona geleneğinin en önemli parçasını “*İsa*” oluşturmaktadır. O, Hıristiyanlık için ana rehberdir, kaynaktır. Bu düşünce, ikonografide de kendisine yer bulmuş ve bir kurtarıcı olarak “kuzu, çoban, balık”¹² veya “IC-XC, XP, Alfa ve Omega” gibi semboller ile gösterilmiştir (Küçük 2016a:237-238). Bu başlık altında, ikonografide, önemli bir yer ihtiva eden “*İsa'nın Doğum*” sahnesi ele alınmaktadır. Ancak Hıristiyanlarca “*Tanrı'nın İnkarnasyonu*” ile dünyanın doğal yaşamı üzerindeki etkisiyle büyük bir öneme sahip olan doğum sahnesi, (Ouspensky-Lossky 1999:157) “*Meryem'e müjde, hamile kalması ve Elizabeth'i ziyareti, Yusuf'un rüyası ve Yusuf'a Meleğin görünmesi, nüfus sayımı, İsa'nın doğumu, Çobanlara müjde ve müneccimlerin tapınması*” gibi birkaç aşamadan oluşmaktadır. Bu nedenle doğum sahnesinde konu edilen aşamalar teferruata girilmeden genel hatlarıyla ele alınmaktadır. Ayrıca Hıristiyanlık tarihinde, ikonaların farklı resmedilmesi sözkonusu olabilmiş ve bu ayırım, İsa'nın doğum sahnelerinde de kendisini göstermiştir. Bu bölümde, herhangi bir mezhepsel, sanatsal ayırma girilmeden farklı yorumlara da değinilmek suretiyle ortak payda çerçevesinde genel bir değerlendirme yapılmış, ikonalar arasındaki farklılıklar dipnot veya cümle aralarında zikredilmeye çalışılmıştır.

Tanrı, Gabriel'i (Cebrail'i)¹³, Celile'de bulunan Nasıra şehrine Davud soyundan Yusuf'un nişanlısı Meryem'e gönderir. Cebrail, Meryem'in yanına Elizabet'in hamileliğinin altıncı ayında gelir. Melek, Meryem'e "*Selam, ey Tanrı'nın lütfuna erişen kız! Rab seninledir*" şeklinde selam verir. Meryem ise bu selamın anlamını düşünerek korkuya kapılır. Bunun üzerine Cebrail ona, korkmaması gerektiğini, Tanrı'nın lütfuna eriştiğini ve gebe kalıp adı "*İsa*" konulacak bir oğul doğuracağını söyler. Ancak Meryem, meleğe, kendisine erkek eli değmeden bunun nasıl olacağını sorar. O da Meryem'e, "*Kutsal Ruh senin üzerine gelecek, Yüceler Yücesinin gücü sana gölge salacak. Bunun için doğacak olana kutsal, Tanrı Oğlu denecek*" diyerek Tanrı'nın yapamayacağı hiçbir şeyin olamayacağını belirtir. Bunun üzerine Meryem, kendisinin bir kul olduğunu belirterek razı olur¹⁴. İkonada da razılık, başın önde eğik şekilde betimlenmesi ile gösterilir (Luka 1:26-38; Nes 2009:39; The Annunciation of the Mother of God 2018). Bu olay Hıristiyan ikonografisinde, Yunanca "*Evan-gelismos*"¹⁵ kelimesi ile ifade edilen "Müjde" olarak isimlendirilir (Müjde sahnesinin anlatıldığı ikona tasviri için bkz. Ekler, İkona 1).

Hıristiyan Kutsal Kitabında yer alan ve "*inkarnasyon gizeminin anahtarı*" kabul edilen diyalog, İkonografik bağlamda Apokrif İncil'e (Yakup İncili'ne) dayandırılarak şu şekilde anlatılmaktadır:

"...Ve (bir gün) testiyi/sürahiye aldı kuyudan su doldurmak için dışarı çıktı. Ve bir ses ona dedi: 'Lütuf bulmuş, selam sana, kadınlar arasında bereket bulmuş, Rab seninle olsun' ve bu sesin nerden geldiğini görmek için Meryem sağına ve soluna baktı. Ve titredi, eve gitti, testiyi bıraktı. Purpuru (değerli özel boyalı ipliği) aldı. Sandalyesine oturdu ve eğirdi. Ve (birdenbire) Rabbin bir meleği önünde duruyordu ve dedi: 'Meryem korkma! Çünkü sen kadir (Tanrı) önünde lütuf buldun ve onun kelimandan hamile kalacaksın' O bunu işitince şaşırıp dedi: 'Tanrı'dan, hamile mi kalacağım, her kadın gibi doğuracak mıyım?' Ve Rabbin meleği içeri girdi ve ona dedi: 'Öyle değil Meryem! Çünkü Rabbin gücü seni gölgeleyecek; bu sebeple senden doğacak kutsala, ulunun oğlu denecek. Ve onun adını İsa koyacaksın, çünkü o halkını günahattan kurtaracak!' Ve Meryem dedi: 'Bakın, ben Rabbin kuluyum, sizin sözünüz olsun!'"¹⁶ (The Protoevangelium of James 11; Nes 2009: 39; Sarıkçıoğlu 2009:12, 130. Ayrıca bkz. Pekak ve Gür 2015:179).

Bazı Hıristiyanlar, İkonografiye yansıyan bu diyalog sahnesini, Meryem ile Havva arasında bir karşılaştırma vesilesi yapmıştır. Onlara göre Havva, Lusifer tarafından kendisine vaat edilen sözlere hemen kanmış ve cennetten kovulmuştur. Meryem ise kendisine gelen meleği gerçek anlamda ilahi bir

ziyaret olup olmadığını test etme amacıyla sorgulamış ve şüphe duymuştur (Bkz. The Annunciation Icons and Wrought Iron Screen 2019). Benzer yaklaşım, İsa'nın doğum sahnesinde de dile getirilmekte, Meryem'in dünyadaki insanların yeniden doğmasına bir anne olarak vesile olduğu, Havva'nın ise tüm yaşayan insanların annesi olduğu şeklinde ifade edilmektedir (Bkz. Ouspensky ve Lossky 1999:159).

Cebrail'in Meryem'i iki kez ziyaret ettiği ve ilk ziyaretin kuyu başında "Ön Müjde", diğer ziyaretin de "Asıl Müjde" olarak evde yapılan ziyaret olduğu belirtilmektedir (Alev 2014: 31). Asıl müjde sahnesinin, bir oda içerisinde ve iki sütunun taşıdığı kemerli yapı veya mabet ile sembolize edilen Meryem'in evinin önünde gerçekleştiğinden bahsedilmektedir (Alev 2014:3 2; Pekak ve Gür 2015:179-180). Ancak genel anlamda, Meryem'in ziyaret edildiği mekânın mabet olduğu ve Meryem'in de İsa'yı doğurmakla Tanrı'nın mabedi haline geldiği dile getirilmektedir (The Annunciation Icons and Wrought Iron Screen 2019).

Müjde ikonalarında mütevazı biçimde betimlenen Meryem'in, müjdeyi aldığı süre zarfında, duruş konumu, ikonadan ikonaya farklılık gösterebilmektedir. Bazı ikonalarda Meryem, ayakta durur; bazılarında ise oturur (Taht, tabure v.b.) şekilde tasvir edilebilmektedir (Nes 2009:3 9; Alev 2014:31-32; Pekak ve Gür 2015:179). Müjde sahnelerinde Meryem'in elinde yün örer veya kırmızı iplik tutar şekilde biçimde betimlendiği de gözlemlenebilmektedir. Tarihte yün dokumanın, asil hanımlara ait bir görev ve eve bağlılığın bir simgesi olduğuna dikkat çekilmektedir. Ancak Meryem'in tapınağa için tül dokumak ve İsa'yı giydirmek amacıyla yün dokuduğu bilgileri de verilmektedir (Bornovalı 2008: 38, 41, 56; Nes 2009:39; The Annunciation of the Mother of God 2018; Greek Orthodox Archdiocese of America 2019).

İkonografide Cebrail, Tanrı'nın bir elçisi olarak genellikle elinde asa ile resmedilmektedir. O, Tanrı'nın mesajını getirdiğinin bir göstergesi olarak sağ elini uzatmış şekilde betimlenmektedir. Ayrıca onun kanatlarının birbirinden farklı şekillerde olması ve ayaklarının hareket versiyonunda olması da müjdeyi vermek için yeni geldiğinin, heyecanlı olduğunun göstergesi kabul edilmektedir. Meryem'in elinin havada olmasının da kendisine verilen iyi haberi kabul ettiğinin bir simgesi olarak yorumlanmaktadır (The Annunciation of the Mother of God 2018; Greek Orthodox Archdiocese of America 2019).

Meryem, kendisine müjdenin verilmesinin ardından, aceleyle erguvanı ve parlak kırmızıyı (örgüsünü) tamamlar ve rahibe götürür. Rahip de onları alarak Meryem'i takdis eder. Bu takdisten sonra Meryem, aldığı müjdeli haber ile sevinçli biçimde Yahuda'nın dağlık bölgesindeki Zekeriya'nın evine

Annesinin yeğeni olan Elizabet'i görmeye gider. Yahya'ya hamile olan Elizabet, Meryem'i görünce heyecanlanır ve rahmindeki çocuk hoplar. Elizabet Meryem'e: "*Kadınlar arasında kutsanmış bulunuyorsun, rahminin ürünü de kutsanmıştır!*" diyerek onun mübarek olduğunu belirtir ve onu kutsar (Luka 1:39-45; Sarıkçıoğlu 2009:130; The Protoevangelium of James 12; Bulgaristan Orthodox Youth Apostolate 2016:21-25). Bu olay, ikonografide "*Ziyaret*" veya "*Meryem'in Kuzeni Elizabet'i Ziyaret'i*" olarak isimlendirilir (Ziyaret sahnesinin anlatıldığı ikona tasviri için bkz. Ekler, İkona 2).

Söz konusu ikonada, Meryem kırmızı pelerin ve Elizabet ise daha yaşlı biçimde yeşil pelerinle gösterilir. Ziyaret İkonasında, Meryem, karnındaki çocuğun halesindeki¹⁷ haç motifi ile ayırt edilir. Çünkü ikonografide, Hale içeri-sindeki Haç motifi/Haçlı Hale sadece İsa'ya hasredilir (Küçük 2015:34).

Ziyaret ikonalarında, Meryem ile Elizabet konuşur, tokalaşır veya sarılır biçimde tasvir edilmektedir. Ayrıca Elizabet'in evlerinin önünde Meryem'e sarılması ve karnına dokunarak kutsaması hem Luka hem de Apokrif İnciller'deki olayı yansıtmaktadır (Luka 1; The Protoevangelium of James 12; Alev 2014: 33; Pekak ve Gür 2015:180). Bu sahnede, binanın kapısındaki Elizabet'in hizmetçisi/yardımcısı, Meryem ile Elizabet'i izler biçimde tasvir edilmektedir. Hatta eski çağlarda bazı ikonalarda, kapıdaki kadının, hayranlık ifadesi olarak sağ elini karşıya dönük biçimde göğsünün üzerine doğru kaldırır, sol eliyle de perdenin ucunu tutar şekilde betimlendiği dile getirilmektedir (Alev 2014: 33).

14 veya 16 yaşında olduğu rivayet edilen ve Yusuf ile nişanlanmış olan¹⁸ Meryem, Elizabet'in yanında üç ay kalır. Üç ay sonrasında Meryem, karnı büyümeye başlayınca korkmaya başlar. Bu korkuyla kendi evine döner ve İsrailoğulları'ndan saklanır (The Gospel of Pseudo-Matthew 8; The Protoevangelium of James 12; Sarıkçıoğlu 2009: 130). Meryem'in bakımını üstlenen amcasının oğlu olan Yusuf ise bir süre sonra çalışmak için ayrıldığı eve dönüşünde, onun hamile olduğunu fark eder. Kutsal Ruh'tan gebe kalan Meryem'in, Yusuf ile nişanlıken hamile olması, nişanlısı Yusuf'u da zor durumda bırakır. Hatta Yusuf da Meryem'in bir erkekle ilişkisi olabileceğini düşünür ve onunla konuşur. Ancak o, Meryem'in açıklamalarından tatmin olmaz. Böylece Yusuf, Meryem'den uzaklaşmaya başlar ve kendi kendine "*Meryem'in günahını kapatırsam rabbin kanununa karşı gelen biri olurum. Onu İsrail oğullarının önüne koyarsam, o zaman onun içindekinden korkarım. Meleklerden çıkabilir ve böylece suçsuz birini ölüm mahkemesine göndermiş olurum. Şimdi onu ne yapmalıyım? Onu gizlice terk etmeliyim*" diye düşünerek Meryem'i herkesin

önünde utandırmak istemediğinden sessizce ayrılmak ister (The Protoevangelium of James 13; Sarıkçıoğlu 2009:12, 131).

Yusuf böyle bir düşünce ve istek içerisinde iken bir melek rüyasında ona görünerek, “Davut oğlu Yusuf, Meryem’i kendine eş olarak almaktan korkma. Çünkü onun rahminde oluşan, Kutsal Ruh'tandır. Meryem bir oğul doğuracak. Adını İsa (Rab kurtarır) koyacaksın. Çünkü halkını günahlarından O kurtaracak” diyerek Meryem’in temiz, bakire olduğunu belirtir. Yusuf’un gördüğü bu rüya neticesinde Meryem’i himayesine aldığı ve evlendiği zikredilir (Matta 1:18-21; The Protoevangelium of James 14; Sarıkçıoğlu 2009:12,131. İkona için bkz. Ekler, İkona 3). Ayrıca Yusuf’un şüphesi neticesinde rahibin, Yusuf ile Meryem’in doğru söyleyip söylemediklerini test amacıyla onlara su içirdiği ve suyun onları etkilememesi üzerine evlerine gönderdiği de belirtilmektedir. Bu sahnede, Zekeriya Meryem ile karşılıklı biçimde ayakta durur ve sürahi/kadeh Meryem’e uzatılır biçimde resmedilmektedir. Yusuf ise sırtı dönük, elindeki bardaktan/kaseden su içer ve dağa gider şekilde tasvir edilmektedir (The Protoevangelium of James:16; Alev 2014: 34). Bu olay, ikonografide, “*Su Deneyi*” olarak betimlenmektedir (Bkz. Ekler, İkona 4).

Meryem’in hamilelik sürecinde, Kral Sezar Augustus (Ogüst) tüm Roma halkı için bir nüfus sayımı yapılması için ferman yayınlar ve insanlar yazılmak için kendi memleketlerine gider. Yusuf da, hamile olan nişanlısı Meryem ile birlikte kendi şehri olan Beytlehem’e gider (Luka 2:1-5. Ayrıca bkz. The Gospel of Pseudo-Matthew 13; The Protoevangelium of James 17). İstanbul Kariye Müzesi’nde de yer alan bu yolculuk, İkonografide “*Kudüs’e Yolculuk*” adıyla anılır (Kudüse Yolculuk sahnesinin anlatıldığı ikona tasvir örnekleri için bkz. Ekler, İkonalar 5-6).

Yusuf ile Meryem’in nüfus sayımından sonra meleklerin eşliğinde yaptıkları Kudüs yolculuğunda, Yusuf kendi kendine; “Oğullarımı yazdıracağım¹⁹, bu kızı ne yapmalıyım? Onu nasıl yazdırayım? Karım olarak mı? O zaman utanırım. Veya kızım olarak mı? Fakat onun kızım olmadığını bütün İsrail Oğulları biliyor. Rabbin günü nasıl isterse yapacaktır” şeklinde söylenir. Bu düşünceler içerisinde (ikonografide yaşlı olarak betimlenen) Yusuf, Meryem’i eşeğe bindirir ve oğlu önden çeker.²⁰ Böyle üç mil ilerlerken Yusuf, Meryem’i bazen neşeli bazen de üzgün bir şekilde görür. O, Meryem’e neden böyle davrandığını sorunca Meryem de Yusuf’a, “Yusuf gözlerimde iki halkı görüyorum, biri ağlayan ve şikâyet eden ve biri de sevinçli ve coşkuyla alkış tutan” diyerek cevap verir. Bir müddet sonra Meryem, Yusuf’a kendisini eşekten indirmesini ve sancısının olduğunu söyler. Ancak buldukları alan ıssız

bir yerdir. Yusuf da bu durumu, Meryem'e ithafen söylediği şu sözlerle teyit eder: “Seni nereye götüreyim ve özelliğini (iffetini) nasıl koruyayım? Çünkü bu yer ıssızdır” (The Protoevangelium of James 17; Elliott 2008:11-12,14; Sarıkçıoğlu 2009:133; White 2010:13).

Yusuf daha sonra bir mağara²¹ görür ve kendisi ebe bulmak amacıyla Meryem ile oğullarını mağaraya bırakır (The Protoevangelium of James 18; Sarıkçıoğlu 2009:133; Elliott 2008:12). Yusuf'un Meryem'i mağaraya bırakma sebebi olarak, Luka 2:6-7, 12'de handa yer olmaması gösterilir. Ayrıca doğum mekânı olarak da yemlik²² zikredilir. Hıristiyan ikonografisinde mağara, ikonografide ölüm ve diriliş mekanlarının alanı olmakla birlikte doğum mekânı olarak da görülür. “İsa'nın inkarnasyonu”nun gerçekleştiği diğer bir ifadeyle karanlığın derinliklerinden Tanrı'nın yeryüzüne inişinin vuku bulduğu mekân olan mağara, ikonografide daha çok insanlığın kurtuluşu²³ için insan olarak dünyaya gelen İsa'nın doğum sahnesinin ana mekânı olarak yer alır (White 2010:13; Pekak-Gür 2015:198; Küçük 2016a:239; Küçük 2017:24). Ayrıca Mezmurlar 139:15'e dayandırılarak yeryüzünün derinlikleri, Hıristiyanlarca “İkinci/Yeni Havva” ve “Teotokos (Tanrı Anası)” olarak kabul edilen Meryem'in rahmi ile özdeşleştirilerek Tanrı'nın yaşadığı bir mağara gibi değerlendirilir²⁴ (Ouspensky-Lossky 1999:159; Nes 2009:43). Zaten mitolojik bağlamda mağara, “Toprak Ana'nın rahmi” olarak da yorumlanmaktadır (Freke and Gandy 2011:43).

Doğum ikonalarında, mağara, dünyanın acımasızlığının, sertliğinin bir işareti olarak dağlar, kayalar ile çevrili “siyah” renkli temada konu edilmiştir. Kudüs'ün simgesi olarak değerlendirilebilen mağara, insanın yaptığı hatalarla günaha bürünmüş bir dünyanın tasviridir. Bu durum, mağaranın, İsa'nın anne karnındaki konumu doğrultusunda evrenin, dünyanın karanlığı ile örtüşmektedir. Diğer bir ifadeyle mağara, insanın Cennet'ten çıkarılmasından sonra yaşanılmaz bir dünyayı simgelemektedir. Ancak sözkonusu siyahlığın, karanlığın İsa'nın dirilişi ile aydınlığa kavuşacağı ifade edilmektedir (Sullivan 1951:207; Ouspensky and Lossky 1999:157; Pekak ve Gür 2015:199, 201; Küçük 2017:25; Bulletin Builder 2019. Bkz. Ekler, İkona 7). Zaten İsa'nın doğuşu ile ışık arasındaki ilişki Yuhanna 1:1-10'da açıkça vurgulanmaktadır.

Oğullarını Meryem'in yanında bırakarak ebe getirmeye giden Yusuf, Zelomi adlı ebeyi alarak gelir²⁵ ve mağaraya geldiklerinde mağaradaki ışığın gözleri kamaştıracak derecede bir yoğunluğa sahip olduğunu görür. Hatta ebe veya ebelerin yoğun ışıktan dolayı mağaranın dışında bekledikleri, içeri girmeye cesaret edemedikleri de rivayet edilir (The Gospel of Pseudo-Matthew 13;

The Protoevangelium of James 18-19; Elliott 2008:12; Sarıkçıoğlu 2009:133; Nes 2009:43; Coşkuner 2009:62; Alev 2014:38; Bulgarian Orthodox Youth Apostolate 2016:35). Ayrıca bütün kokuların en güzelinden daha etkin tatlı bir kokunun yayıldığına ve ışığın gökten yere inen çığ gibi olduğuna da dikkat çekilmektedir (Sarıkçıoğlu 2009:154).

İçeriye giren ebe Zelomi, (Salome dışarıda beklemekte) Meryem'e sırt üstü yatmasını söyler. Ancak ebe, Meryem'in hamileliği ile ilgili olarak kötü düşüncelere sahiptir. Zelomi, Meryem'den kendisine dokunmak için izin ister ve gördükleri, yaşadıkları karşısında bir mucizenin gerçekleştiğini anlayarak Tanrı'ya şükreder. Daha sonra Zelomi'nin konuşmalarına şahit olan (veya onun mağaradan dışarı çıkarak aktardığı bilgi neticesinde) Salome içeri girer. O da şüphelerini gidermek için Meryem'in rahmine elini uzattığı sırada acı içerisinde "Günahlarıma yazıklar olsun, imansızlığıma yazıklar olsun. Çünkü canlı olan Allah'ı denemeye kalkıştım ve elim ateşten yanarak vücudundan düştü" diyerek çığlık atar. Elleri zarar gören Salome, daha sonra Tanrı'ya dua eder ve o esnada bir melek, Salome'ye, elini çocuğa uzatmasını ve onu kucağına almasını söyler. Böylece Salome, İsa'yı kucağına almasıyla iyileşir ve mağaradan dışarı çıkar. Rabbin Meleği Salome'ye, çocuğun Kudüs'e gelinceye kadar, gördüğü mucizeyi kimseye söylememesini tembih eder. Daha sonra ebeler, mucizelere tanıklık ederek oradan ayrılırlar (The Protoevangelium of James 19-20; Elliott 2008:12-13,15-16; Sarıkçıoğlu 2009:133-135; Coşkuner 2009:65-66.İsa'nın doğumunu anlatan ikona örnekleri için bkz. Ekler, İkonalar 8, 9).

Doğum sahnelerinde, İsa, beşikte sargılı veya kundak içerisinde betimlenmektedir. İsa'nın beşikte sargılı biçimde tasviri, onun insanlığın günahları için kendisini feda etmesi ve beşik ise mezar veya altar/sunak şeklinde yorumlanabilmektedir. Çünkü Hıristiyanlar, İsa'nın tüm dünyanın günahları için bir kurban olduğuna inanmaktadır. Diğer bir ifadeyle evrenin yaratıcısı, Meryem Ana'nın rahminde doğmaktadır. Dolayısıyla İsa'nın doğumu olayıyla ölümü ve dirilişi arasında bir bağ kurulmaktadır. İsa'nın doğumu, zaferin simgesi olmakla birlikte Paskalya için hazırlık niteliği de taşımaktadır. Zaten Hıristiyanlara göre "İsa" ismi, hem yaratılışı hem de kurtuluşu içermektedir. Ayrıca tüm evrenin, İsa'nın doğumuna tanıklık ettiği veya onun bir parçası olduğu şeklinde yorumlar da dikkat çekmektedir. Bu tanıklık içerisinde öküz²⁶ ve eşek gibi hayvanlara da pay verilmektedir. Buna göre Yeşaya 1:3'e²⁷ atıfta bulunularak ikonanın merkezinde öküz ile eşek tasvir edilmektedir. Hatta onların, hayvan olarak İsa'ya tazim ettiğine dikkat çekilmektedir. Böylece Habakkuk'un söy-

lediği rivayet edilen “iki hayvanın ortasında kendini göstereceksin” veya “iki hayvanın arasında onu tanırırsınız” şeklindeki sözün gerçekleştiği dile getirilmektedir (The Gospel of Pseudo-Matthew 14; Ouspensky-Lossky 1999:159; Elliott 2008:16; Coşkuner 2009:64; Nes 2009:43; Sarıkçıoğlu 2009:150; Küçük 2017:24; Bulletin Builder 2019; Boucher 2019; The Icon of The Nativity 2019; Ortodokslar Topluluğu 2019).

İkonalarda, Yusuf, mağaranın dışında uzakta (sol alt köşede), yaşlı bir adam görünümünde düşünceli ve endişeli biçimde betimlenmektedir. Onun uzakta resmedilmesi hem doğuma yabancı olduğunun hem Meryem hakkında şüphesinin bulunduğu hem de inkarnasyon mucizesinde yer almadığının bir ifadesi şeklinde yorumlanmaktadır. Yusuf'un karşısındaki yaşlı adam ise bakire doğumun mümkün olmadığı hususunda onun aklını çelmek isteyen şeytan olarak değerlendirilmektedir. İkonada Meryem'in, İsa'nın, Yusuf'tan olmamasına rağmen mutlu ve neşeli bir biçimde Yusuf'a baktığı görülmektedir. Çünkü hem Yusuf'un hem de Meryem'in “İsa'nın ailesi”²⁸ olarak ona hizmet edeceğinin bilincinde olduğu dile getirilmektedir. Ayrıca doğum ikonasının sağ alt tarafında, İsa'nın yeniden doğuşunun simgesi olarak iki ebe tarafından yıkanması²⁹ resmedilmektedir (Ouspensky and Lossky 1999:160; Coşkuner 2009:65; Pekak ve Gür 2015:204-205; Küçük 2017:25; Bulletin Builder 2019; Ortodokslar Topluluğu 2019).

Doğum ikonalarında; Tanrı annesi Meryem, doğum yorgunluğunun bir belirtisi olarak yana eğimli yatmaktadır. Meryem'in yana eğimli tasvirinin esasen “*oturur*” biçimde olduğu ve bu durumun, ikonada Meryem'in yerine, önemine dikkat çekmek amacını taşıdığı belirtilmektedir. Çünkü oturma pozisyonunun, Hıristiyan anlayışında kesinlik alameti olduğuna dikkat çekilmekte ve Tanrı'nın oturma vasfına sahip olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla burada, oturma pozisyonundan Meryem'e bir kutsallık atfedilmeye çalışıldığı görülmektedir. Ayrıca tüm ikonalarda, Meryem'in hem doğum sırasında hem de doğumdan sonra bakireliği her daim vurgulanmakta ve bu vurgu, sağ-sol omzundaki ve alındaki yıldızlar (üç yıldız) ile gösterilmektedir (Ouspensky and Lossky 1999:159; Alev 2014:31; Küçük 2017:26; The Icon of The Nativity 2019; Greek Orthodox Archdiocese of America 2019; Ortodokslar Topluluğu 2019).

İkonografide, Mesih İsa'nın doğumunun veya iyi haberin müjdesinin tüm dünyaya duyurulması, sembolik olarak mağaradan çıkan ve sabaha kadar parlayan uzun yıldız³⁰ ile gösterilmektedir. Hatta bazı ikonalarda, Teslisin sembolü olarak yıldızdan gelen üç ışık yansıtılabilmektedir. Çünkü İsa,

dünyanın kurtarıcısı olarak evrene “ışık” şeklinde doğmaktadır. Zaten Çölde Sayım 24:17’de bu husus açıkça zikredilmektedir. Dolayısıyla kozmik bir fenomen olarak yıldızın, dünyanın her tarafından görülmesi özelliği çerçevesinde İsa’nın tüm insanlığa geldiğinin bir göstergesi olarak yorumlanmaktadır. İsa’nın doğmadan önce melekler ordusuna komutanlık ettiğine de dikkat çekilmekte ve onun kendisini seven melekleri, insanlık için terkettiğine vurgu yapılmaktadır. Melekler de neşe ve sevinç içerisinde ilahiler eşliğinde insanlığın kurtarıcısı olarak İsa’nın doğduğunu haber vererek onun doğumunu kutlamaktadır. Hatta bu kutlamaya çobanlar³¹ da ortak edilmektedir (Ouspensky and Lossky 1999:159; Elliott 2008:16; Sarıkçıoğlu 2009: 13; White 2010:15; Pekak-Gür 2015: 183,199; Küçük 2017:24; Bulletin Builder 2019).

İkonografide, Melek çobanlara görünür. Çobanlar da meleği görünce korkarlar. Melek de onlara “*Korkmayın!*” diyerek “Size, bütün halkı çok sevindirecek bir haber müjdeliyorum: Bugün size, Davut’un kentinde bir Kurtarıcı doğdu. Bu, Rab olan Mesih’tir. İşte size bir işaret: Kundağa sarılmış ve yemlikte yatan bir bebek bulacaksınız.” (Luka 2: 9-12). Bu korku ve diyalog da doğum ikonasına yansıtılmıştır. İsa’nın doğumuyla her taraf, mucizevi biçimde aydınlanmış, parlak bir ışıkla³² dolmuş, gecenin karanlığında duruma şahit olan çobanlar, Meleğin de yönlendirmesiyle aydınlanan ahıra/mağaraya doğru giderek bebek İsa ile karşılaşmışlardır. Bebeği selamlayarak Tanrı’ya şükretmişlerdir. İkonada koyunların kuzulama mevsimi olduğu, çobanların bu nedenle gece uykusuz olduğu ve benzer şekilde Meryem’inde “*Tanrı kuzusu*” olarak İsa’yı doğurduğu şeklinde yorumlar da dikkat çekmektedir (Sullivan 1951:20208; Elliott 2008:16-17; Sarıkçıoğlu 2009:13; White 2010:15; Pekak ve Gür 2015:183,193,199; Küçük 2017:24; Bulletin Builder 2019).

İkonografide sürekli flüt veya kaval çalan çoban figürü de görülebilmektedir. Kapadokya Kiliselerindeki çobanların yanındaki hayvanların üzerindeki kırmızı benekli lekelerin görüldüğü ve bu lekelerin, İç Anadolu’nun bir etkisi olduğu dile getirilmektedir. Ayrıca Doğum ikonalarında, “*Jesse Ağacı*”nın³³ bir sembolü olarak değerlendirilen bir ağaç görülmekte ve bu ağacın kaynağının İşaya11:1 olduğu ifade edilmektedir (Ouspensky and Lossky 1999: 159; Pekak ve Gür 2015:203-205; Küçük 2017:26).

Doğum ikonalarında İsa’yı vurgulayan, ona odaklanan yıldız, İsa’nın doğumunun müjdesi olarak müneccimlerin/bilge adamların İsa’yı bulmalarını sağlayan bir rehber, vasıta olarak da dikkat çekmektedir. Hıristiyan anlayışına göre müneccimler, insanların İsa’yı arama bağlamında manevi yolculuğa hazırlanmak için örnek alınacak kimseleri sembolize etmektedir. Buna göre

İsa'nın mağarada doğumuyla Kral Hirodes döneminde, bazı yıldız bilimciler doğudan Kudüs'e İsa'yı görmeye gelmiş ve "Yahudiler'in Kralı olarak doğan çocuk nerede? Doğuda O'nun yıldızını (O'nun yıldızının doğuşunu) gördük ve O'na tapınmaya geldik."³⁴ demişlerdir. Bu ifadelerden rahatsız olan Kral Hirodes, yıldızbilimcilerden İsa'yı bulmalarını ve İsa'ya tapmaya gitmek için kendisine de haber vermelerini istemiştir. Yıldızbilimciler, kralı dinledikten sonra yola çıkmışlar ve yıldız takip etmişlerdir. Yıldız, çocuğun bulunduğu yerin tam üzerine gelince durmuştur. İçeri girerek Meryem ile İsa'yı birlikte görmüşler ve İsa'ya secde ederek yanlarındaki "*altın, tütsü ve mür*"den oluşan hediyeleri³⁵ sunmuşlardır (Matta 2:1-11; The Gospel of Pseudo-Matthew 16; The Protoevangelium of James 21-23; Ouspensky and Lossky 1999:159; Ratzinger 2007:99; Elliott 2008:13-14; Nes 2009:43; Sarıkcıoğlu 2009:135-136; Sandu 2011:410). Hediyelerin takdiminden sonra yıldızbilimcilere rüyalarında, Hirodes'in yanına dönmeleri uyarısı yapılmış ve onlar da başka yoldan ülkelerine dönmüşlerdir (Matta 2: 12).

İkonografide kutsal bir varlık olarak halesi bulunan melekler de Tanrı'ya övmekte ve onu yüceltmektedirler. Burada, dogmatik bir unsur olarak meleklerin saçlarının toplanmış veya kurdeleyle bağlanmış olduğuna dikkat çekilmekte ve bunun Tanrı'ya odaklanmanın, O'na bağlı olmanın bir sembolü olarak yorumlanmaktadır (Bulletin Builder 2019; The Icon of The Nativity 2019).

Sonuç

İsa, doğumu ve dirilişi başta olmak üzere tüm yaşantısıyla Hıristiyanlıkta hem inanç ve ibadet hem de ikonalar çerçevesinde büyük bir önem taşımaktadır. O, "*Tanrı'nın oğlu*" olarak doğumuyla bir "Milad" gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla İsa'nın doğumu, Miladi Takvimin de başlangıcı olmuştur. Böylece evrensel bir olay olarak İsa'nın doğumu, Hıristiyan hayatında bir süreç dahilinde bayram niteliğine kavuşmuş ve "*Noel*" adıyla günümüze kadar gelmiştir. Folklorik anlayış içerisinde Hediyeleşme, Noel Baba ve Çam Ağacı gibi sembolik unsurlar da günümüzdeki yerini almıştır.

İsa'nın doğumu, Hıristiyan inancında ve uygulamasında Noel adıyla yer almakla birlikte ikonografik bağlamda da önem taşımaktadır. İkonalar, Hıristiyanlıkta özellikle Ortodokslar için büyük önem taşımaktadır. Çünkü onlar, Hıristiyan hayatında değeri olan olayların, kişilerin veya objelerin duvarlarda, tablolarla resmedilmesinin bir göstergesi kabul edilmektedir. Hıristiyan hayatında büyük bir yeri ve önemi olanların başında da "İsa" yer almaktadır. O,

Hıristiyan kutsal kitabının ana teması olarak Hıristiyan ikonografisinin de en önemli figürüdür. Bu figürün başlangıç noktasını da “İsa’nın doğumu” oluşturmaktadır. İsa’nın doğumu ikonografide, *Meryem’e müjde, hamile kalması ve Elizabeth’i ziyareti, Yusuf’un rüyası ve Yusuf’a Meleğin görünmesi, nüfus sayımı, İsa’nın doğumu, Çobanlara müjde ve müneccimlerin tapınması* şeklinde birkaç aşamada kendisini göstermiştir/ göstermektedir. Netice itibariyle bir bayram olarak Noel adıyla kutlanan İsa’nın doğumu, ikonografik bağlamda Hıristiyan hayatında önemli bir yer tutmuştur/tutmaktadır.

EKLER:

İKONA 1

Kaynak, Cuff, https://www.academia.edu/9666720/The_Life_of_Christ_in_Icons, (11.03.2019)

İKONA 2

Kaynak, Cuff, https://www.academia.edu/9666720/The_Life_of_Christ_in_Icons, (11.03.2019)

İKONA 3

Kaynak: <https://abraham-art.blogspot.com/2017/05/ikonografi-4-incil.html>,
(11.03.2019)

İKONA 4

Kaynak: Alev 2014:130

İKONA 5

Kaynak: Bulgarian Orthodox Youth Apostolate 2016:33.

İKONA 6

Kaynak: Bulgarian Orthodox Youth Apostolate 2016:34.

İKONA 7

Kaynak: <https://abraham-art.blogspot.com/2017/05/ikonografi-4-incil.html>,
(11.03.2019)

İKONA 8

Kaynak: Nes 2009:42.

İKONA 9

Kaynak: Bulgarian Orthodox Youth Apostolate 2016:37.

Notlar

- 1 Bu kavramın, 1038’li yıllarda kullanılmaya başlandığı şeklinde farklı tarihler de verilmektedir (Bkz. Sullivan 1951:205).
- 2 Abdurrahman Küçük, Noel’in Miladî Takvim yılı başlangıcıyla bir ilgisi olmadığına ve Julien Takvimi’nin, İsa’dan önce de sonra da kullanıldığına dikkat çekmektedir. O, Miladi takvimin Hıristiyanlıkla ilgisinin, Papa XII. Gregorius’un 1582 yılında yaptırdığı düzenlemelere, “artık yıllar”ın giderilmesine dayandığını belirtmektedir. Ancak Küçük, bunların evrensel değerlere sahip ilmi ve teknik şeyler olduğuna vurgu yaparak insanlığın faydasına olan teknik şeylerin şartlara ve insanlara en uygun olanın alınmasında bir sakınca olmaması gerektiğinin altını çizmektedir (Küçük 2010:683).
- 3 Folklorik bir unsur olarak Noel uygulamalarına örnekler için bkz. Frazer 1992:25-331.
- 4 Epifani bayramı, kiliselerde farklı yorumlanabilmektedir. Epifani (görünüş, beliriş), genel olarak İsa’nın ortaya çıkışı ve görünmesi amacıyla icra edilmektedir. Ancak bu bayramın, III. yüzyılda, önce Doğu Kiliselerinde, İsa’nın vaftiz oluşunun kutlanması amacıyla taşıdığı, daha sonra IV. yüzyılda Batı Kilisesi’ne geçtiği belirtilmektedir. Ayrıca Epifani bayramının, İsa’nın vaftiz olarak ortaya çıkışı ve Kana’daki bir düğünde suyu şaraba dönüştürerek ilk mucizesini göstermesi anısına icra edildiğine dikkat çekilmektedir. Buna karşılık Batıda işe Doğulu üç münecimin (bilge kişinin), yeni doğmuş olan İsa’yı ziyaret etmesi anısına kutlandığı dile getirilmektedir (Işık 1997:448-449; Katar 2001:15; Baldovin 2005a:2818. Ayrıca bkz. *Encyclopedia of Religious Rites, Rituals, an Festivals* 2004:126-127).
- 5 Epifani’den sonraki Pazar günü kutlanan *İsa’nın Vaftiz Edilmesi* ile Noel Devresi’nin bittiği belirtilmektedir (Jacob 1994: 23).
- 6 Advent kavramı ve Hıristiyanlıkta advent anlayışı hakkında geniş bilgi için bkz. Öskan 1998:15-18.
- 7 Noel şarkılarının, 1223’de Assisili Fransis ile başladığı rivayet edilmektedir. En ünlü Noel şarkılarının XVI.-XIX. Yüzyıllar arasında yazıldığı ileri sürülmektedir (Boucher 2019).
- 8 Noelde beyaz elbise giymek; ışık, masumiyet ve saflık sembolü olarak İsa’nın yüceliğinin bir simgesi olarak değerlendirilmektedir (Boucher 2019). İkonografide de İsa’nın kıyafetleri genel anlamda beyazdır.
- 9 Doğu tabiri ile “*Şeria Irmağının doğusundan Arabistan yarımadasına kadar uzanan yolun*” kastedildiğine dikkat çekilmektedir. Hatta yıldızbilimcilerin “*Arap*” olduğu ileri sürülmekte ve İsa’ya sunulan hediyelerin de bunun bir göstergesi olduğu iddia edilmektedir (Madrigal 2014:8).
- 10 Üç münecimin ismi konusunda farklılıklar görülebilmektedir. Kaynaklarda üç münecimin adları; Caspar, Melchior, Balthazar veya Apellius (sadiq), Amerius (alçakgönüllü), Damaskus (merhametli) şeklinde farklı zikredilebilmektedir (Alev 2014:44; Bulgarian Orthodox Youth Apostolate 2016:36). Ayrıca üç münecimi Nuh’un üç oğlu (Ham, Sam ve Yafes) şeklinde değerlendirenler olduğundan da bahsedilmektedir (Ortodokslar Topluluğu 2019)
- 11 Maği kelimesinin, İnanlı Gizem Tanrı insanı Mitras’ın takipçilerine verilen bir isim olduğu ve onun doğumuna da üç çobanın tanıklık ettiği ifade edilerek Hıristiyanlığın Paganlık ile ilişkisine dikkat çekilmektedir (Freke-Gandy 2011:43. Ayrıca Paganlık ile Hıristiyanlık arasındaki benzerlikler için bkz. Freke-Gandy 2011: 38-389).
- 12 Balık, Hıristiyanların ilk dönemlerinde kullanılan önemli bir sembol olup Yunanca “*Iesos (İsa) Christos (Mesih) Theo (Tanrı) Yios (Oğlu) Soter (Kurtarıcı)*” (Kurtarıcı Tanrı’nın

- Oğlu İsa Mesih kelimelerinin kısaltması olan “*ICHTYS (IXOYE)*” kelimesinin simgesi ifade edilmektedir(Küçük 2016a:238).
- 13 Hıristiyanlıkta Gabriel, Tanrı'nın elçisi ve yargı gününü ortaya/açığa çıkaran bir melek olarak değerlendirilmektedir(Flinn 2007:24).
  - 14 Meryem'in doğum olayına razı olması; Tanrı'nın kurtuluş planına evet diyerek cennet ile yeryüzü arasında arabulucu olmasının bir göstergesi olarak yorumlanmaktadır(Nes 2009:39).
  - 15 Evanjelizm, Yunanca “*eu-angelos*” kelime kökeninden gelmekte olup İncil'in vaaz edilmesini ifade eden bir kavramdır. Diğer bir ifadeyle o, iyi haberin duyurulmasıdır. İyi haberin duyurulması ikonografide de “*İsa'nın doğumu*” şeklinde kendisini göstermektedir(Güngör 2016:12).
  - 16 Benzer rivayeti, Taberi de zikretmektedir(Bkz. Taberi 1991:862-863).
  - 17 İkonografide kutsiyet taşımanın bir simgesi olarak kullanılan Hale; hayat biçimleri ve davranışları ile kendilerine saygı gösterilen veya hayranlık duyulan kimseler için kullanılan dinî bir semboldür(Küçük 2015:34).
  - 18 Meryem'in Yusuf ile nişanlanmasının ardından rahip, Meryem'e eşlik etmesi ve yardımcı olmaları amacıyla Rebeka, Sefora, Suzan, Abigail/Abigea ve Jael/Cael adlı kızları görevlendirmiştir(The Gospel of Pseudo-Matthew 8; Bulgarian Orthodox Youth Apostolate 2016:21). Ayrıca Meryem ile Yusuf'un nişanlanması hakkında bkz. The Gospel of Pseudo-Matthew 8.
  - 19 İstanbul Kariye Müzesi'ndeki Sayım sahnesinde, Yusuf'un arkasındaki erkekler, oğullarıdır(http://kariye.muze.gov.tr/tr/muze/eserler/dis-narteks-mozaikleri/isanin-hayati-ni-anlatan-mozaikler_37.html, 10.02.2019).
  - 20 Bazı yorumlarda ise Yusuf'un ilk hanımından olan oğlu Yakup'un, eşeğin önünde gittiği, durgun ve yaşlı (tahminen 80'li yaşlarda) betimlenen Yusuf'un ise eşeğin arkasından yürüdüğü zikredilmektedir. Bu yorum, İstanbul Kariye Müzesi'ndeki tasvir ile uyum göstermektedir(Alev 2014:36; Bulgarian Orthodox Youth Apostolate 2016:33).
  - 21 İkonografide mağara ile birlikte ahır, han, ev ve çoban barınağı gibi tasvirlerle de rastlanmaktadır(Pekak-Gür 2015:197).
  - 22 Madrigal, *İsa ve Arkeoloji* adlı eserinde, “Yemlik” olarak tercüme edilen kelimenin köken itibarıyla “*konuk odası*” anlamına geldiğini ifade etmektedir. O ayrıca I. yüzyıl Filistin köyü evlerinin üst katta misafir odası, zemin katta aile odası ve Hayvanların barındığı ev girişi olmak üzere üç bölümden oluştuğuna dikkat çekmektedir. Hatta aile odasını girişe bağlayan bölümde de yere oyulmuş biçimde hayvanlar için yemlikler olduğunun altını çizmektedir(Madrigal 2014:7-8). İsim konusundaki bir başka iddia ise “*ahır/ağıl*” şeklinde çevrilen sözcüğün aslının “*katalema*” olduğu ve bu kelimenin “*geçici bir barınak*” veya “*mağara*” anlamına geldiği ileri sürülmektedir(Freke-Gandy 2011:43).
  - 23 Bu husus, Elçilerin İşleri 4:12'de “*Başka hiç kimsede kurtuluş yoktur. Bu göğün altında insanlara başışlanmış, bizi kurtarabilecek başka hiçbir isim yoktur.*” şeklinde vurgulanmaktadır.
  - 24 Hıristiyanlıkta, badem ağacı ve badem, aynı mantık çerçevesinde değerlendirilmektedir. Çünkü Hıristiyanlara göre İsa, ilahî ve insanî özelliklerini Meryem'in içerisinde gizlemiştir. Bu bağlamda Hıristiyanlar için badem ağacı, bakireliğin simgesi olarak Meryem'i, bademler de meyvesi olarak İsa'yı simgelemektedir(Küçük 2015:34).
  - 25 Başka bir rivayette, Zelomi ve Salome adlı iki ebe zikredilmektedir(The Gospel of Pseudo-Matthew 13).

- 26 Öküzün Yahudileri ve eşeğin ise putperestleri ifade ettiği belirtilmektedir(Pekak-Gür 2015:199).
- 27 “*Öküz sahibini, eşek efendisinin yemliğini bilir, Ama İsrail halkı bu kadarını bile bilmiyor, Halkım anlamıyor.*”
- 28 İsa'nın ailesi, ikonografide “*Kutsal Aile*” (Doni Tondo) olarak yer almaktadır(Bu konuda geniş bilgi ve örnekler için bkz. Hupe 2011:3-42).
- 29 Buradaki sahnede İsa'nın ilk banyosunu yaptıran kadının, Havva olduğu şeklinde yorumlamalar da vardır (Bkz.https://www.academia.edu/9666720/The_Life_of_Christ_in_Icons,(11.03.2019). Ayrıca apokrif İnciller'in referans alındığı belirtilen “*İsa'nın ilk banyosu*” sahnesinin, VI. yüzyılda ve “*Çobanlara Meleğin Müjde Vermesi*” sahnesinin de VIII. Yüzyılda Bizans Sanatına dahil edildiği ve X. yüzyıldan sonra “*Kahin Kralların (Müncimlerin) Tapınması*” sahnesinin bağımsız bir ikona haline geldiği ileri sürülmektedir (Ouspensky-Lossky 1999:160; Coşkuner 2009:71).
- 30 Noel'de, Hayat Ağacı'ndaki elmayı sembolize eden temsili elmalar, Ekmek-Şarap Ayını'ndeki takdis edilmiş ekmeği simgeleyen ince ekmek parçaları ardından da kurdele, mum ve şeker gibi şeylerle süslenen Çam Ağacının tepesine konulan yıldız, İsa'nın Doğum ikonasında görülen yıldızın simgesidir(Küçük 2010:681; Eroğlu 2018:463; Boucher 2019).
- 31 Çünkü Yahudi din adamlarının ve kralların İsa'nın gelişine hazır olmadığı dolayısıyla İsa'nın doğumunun ilk olarak çobanlara müjdelendiği belirtilmektedir(White 2010:15. Ayrıca bkz. Bihlmeyer-Tuchle 1972:11-14).
- 32 İkonografideki yoğun ışık, uygulama olarak Advent ve Noelde de kendisini göstermektedir. Işık, “*Dünyanın ışığı*” olarak İsa'yı simgelemektedir. XIX. Yüzyıldan önce yoğun bir biçimde mum kullanıldığı ve bu zaman diliminden sonra lambaların tercih edildiği de zikredilmektedir(Boucher 2019).
- 33 Davud'un babası Jesse'den adını alan ve Advent döneminin önemli bir parçası haline gelen Jesse Ağacı, İsa'nın soyunun sembolik bir göstergesidir. Çünkü İsa, Hıristiyanlara göre Davud soyundandır(Shuman 2005:7-80; Parry 2019; Boucher 2019).
- 34 Apokrif İnciller'de bu diyalog, “*...Yıldızlar arasında tasviri mümkün olmayan parlak bir yıldız gördük. Ve diğerleri (yıldızlar) öyle karardılar ki, hiç görünmez oldular ve böylece İsrail için bir kralın doğduğunu öğrendik. Ve ona tazimde bulunmak için geldik.*” şeklinde yer almaktadır(The Protoevangelium of James 21; Sarıkçıoğlu 2009:136).
- 35 Altın, Tanrısallığın, yüceliğin; Tütsü, mükemmel ve günahsız bir yaşamın ve ölüleri yağlamak için kullanılan Mür ise İsa'nın tüm insanlık için çektiği acıların ve ölümün bir sembolü kabul edilmektedir(Pekak-Gür 2015:195; Küçük 2017:24).

Kaynaklar/References

- Alev, F. A. (2014). Kappadokia Göreme Vadisinde Meryem Siklusu. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Armstrong, H. W. (1974). The Plain Truth About Christmas,USA.
- Baldovin, J. F. (2005a).“Epifany”, Encyclopedia of Religion. USA,C.4:2818.
- Baldovin, J. F. (2005b).“Christmas”, Encyclopedia of Religion. USA,C.3:1756-1757.
- Bihlmeyer, K. and Tuchle, H. (1972). I-IV.cü Yüzyıllarda Hıristiyanlık, Çev. Antun Göral, İstanbul: Güler Matbaası

- Blumell L. H. and Wayment, T. A. (2012).“When Was Jesus Born? A Response to a Recent Proposal”,BYU Studies Quarterly 51 (3): 53-81.
- Bornovalı, S. (2008). Bizans Mimarlığında Müjde Sahnesinin Yeri. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Boucher, J. J.(2019). “Proclaiming Jesusthrough Advent & Christmas Symbols”, <http://www.21stcenturycatholic evangelization.org/uploads/9/3/9/8/93984633/366213417proclaiming-jesus-through-advent-christmas-symbols.pdf>. Erişim: 12.02.2019.
- Bulgarian Orthodox Youth Apostolate.(2016). <https://www.bulgariandioocese.org/files/BOYA-Nativity-Curriculum.pdf> erişim: 11.02.2019.
- Bulletin Builder.(2019). https://www.bulletinbuilder.org/system/pdfs/Explanation_of_the_Nativity_Icon-1450132892.pdf. erişim:11.03.2019..
- Coşkuner, B. (2009). 11.Yüzyılda Kapadokya Bölgesinde İsa'nın Doğumu ve İsa'nın Çarmıha Gerilmesi Sahneleri. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Dinler Tarihi Ansiklopedisi. (tarihsiz).C.2.,İstanbul:Gelişim Yayınları.
- Elliott, J.K. (2008).The Apocryphical Jesus, NewYork:Oxford University Press.
- Elwood, R. S. and Alles, G. D. (2007).The Encyclopedia of World Religions. USA:NY: DWJBooksLLC.
- Erbaş, A. (2003). Hıristiyanlık'ta İbadet, İstanbul:Ayışığı Kitapları.
- Eroğlu, A. H. (2018).“Hıristiyanlık”, Dinler Tarihi I-II, Ankara:Lisans Yayıncılık:427-482.
- Flinn, F. K. (2007). Encyclopedia of Catholicism,USA:Library of Congress Cataloging-in-Publication Data.
- Ford, J. T. (2006).Glossary of Theological Terms, USA:Christian Brothers Publications.
- Frazer, J. G. (1992). Altın Dal II, Çev. Mehmet H. Doğan,İstanbul:Payel Yayınları.
- Freke, T. and Gandy, P. (2011). İsa'nın Gizemleri, Çev.Aslı Bengisu,İstanbul:Ayna Yayınevi.
- Greek Orthodox Archdiocese of America. (2019).<https://www.goarch.org/annunciation>, (02.02.2019).
- Güngör, A. İ. (2016). Evanjelikler, İstanbul:İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.
http://kariye.muze.gov.tr/muze/eserler/dis-narteks-mozaikleri/isanin-hayatini-anlatan-mozaikler_37.html,10.02.2019.
<https://abraham-art.blogspot.com/2017/05/ikonografi-4-incil.html>, (11.03.2019).
- Hupe, E.R. (2011). Re-Framing The Doni Tondo Patronage, Politics And Family In Michelangelo's Florence, A thesis presented to the Graduate School of Arts and Sciences of Washington University,SaintLouis, Missouri.
- Işık, H. (1997).“Dini Kökeni Açısından Noel ve Yılbaşı”, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 7:447-468.
- Jacob, X. (1994). Hıristiyan Kiliseleri ve İbadet Yerleri, İstanbul:Ohan Basımevi.
- Katar, M. (2000a).“Hıristiyanlık'ta Kilise Takvimin (Kilise İçerisindeki Anma ve Kutlama Devrelerinin) Oluşması”, Dinî Araştırmalar Dergisi, 3 (8): 23-46.
- Katar, M. (2000b). “Hıristiyanlıkta İsa'nın Doğumu ile İlgili Kutlamaların Ortaya Çıkışı” İslamiyât, 3 (4):117-131.
- Katar, M. (2001).“Hıristiyan Bayramları Üzerine Bir Araştırma”, Dinî Araştırmalar Dergisi, 3 (9): 7-27.

- Kutsal Kitap. (2009). İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları.
- Küçük, A. (2010). Din ve Dünya, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Küçük, A., Tümer, G. ve Küçük, M. A. (2018). Dinler Tarihi, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Küçük, M. A. (2015). “Kuran’daki “Renk” Algısına “Mitolojik Ve İkonografik Açıdan” Karşılaştırmalı Bir Bakış”, TİDSAD, Mart, 2 (2): 19-54.
- Küçük, Mehmet Alparslan. (2016a). “İkonografiden İnanca “İsa Mesih’in Dirilişi/Paskalya” Süreci”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 3 (8) :230-274.
- Küçük, M. A. (2016b). Kutsal Kitap Anlayışı (Yahudilik, Hıristiyanlık, İslam Örneği). Ankara: Berikan Yayınevi.
- Küçük, M. A. (2017). “Mitolojiden İkonografiye Türkiye’nin Turistik Dinî Mekânları: “Mağaralar”, Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi. 2:16-57.
- Küçük, M. A. (2018). “Ortodoks İkonalarında Bir Ölüm Motifi: “Meryem Ana’nın Ölümü”, Mukaddime, 9 (1):53-75.
- Madrigal, M. (2014). İsa ve Arkeoloji. İstanbul: Kutsal Kitap ve Arkeoloji.
- Mitchell, W.J.T. (1986). Iconology: Image, Text, Ideology. London: The University of Chicago Press.
- Nes, S. (2004). Mystical Language of Icons. USA: Wm.B. Eerdmans Publishing.
- Nothaft, C. P. (2013). “Early Christian Chronology And The Origins of The Christmas Date in Defense of the “Calculation Theory”, QL 94: 247-265.
- Ortodokslar Topluluğu. (2019). <https://www.ortodokslartoplulugu.org/bayramlar-yortular-kutlamalar/25-aralik-isa-mesihin-dogumu/> erişim:11.04.2019.
- Ouspensky, L. and Lossky, V. (1999). The Meaning of Icons. New York: St Vladimirs Seminary Press.
- Öskan, A. R. (1998). Yedinci Gün Adventizmi. Ankara: Seba İlimi Araştırmalar Dizisi.
- Panofsky, E. (1995). İkonografi ve İkonoloji, Çev. Engin Akyürek, İstanbul: Afa Yayınevi.
- Parry, E. (2019). “The Jesse Tree”, <https://www.faithparry.com/blog/2017/11/24/the-jesse-tree> Erişim:09.02.2019.
- Pekak, S. M. ve Gür, D. (2015). “İsa’nın Doğumu”, Sanat Tarihi Dergisi, XXIV (2): 175-226.
- Ratzinger, J. (2007). Nasıralı İsa. Çev. P. Luigilannitto, İstanbul: SAK Yayıncılık.
- Renan, E. (1997). İsa’nın Hayatı, Çev. Ziya İhsan, İstanbul: MEB Yayınları.
- Salamone, F. (Ed.) (2004). Encyclopedia of Religious Rites, Rituals, and Festivals. New York: Routledge.
- Sandu, D. (2011). “Nativity of the Lord”, The Encyclopedia of Eastern Orthodox Christianity, Ed. John Anthony McGuckin, USA: A John Wiley & Sons Ltd. Publication, Volume II, 410.
- Sarıkcıoğlu, E. (Düz. ve Ter.) (2009). Diğer İnciller (Apokrif İnciller). Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Sholomo, D.B. (2010). Philistine Iconography A Wealth of Style and Symbolism, Switzerland: Academic Press Fribourg
- Schuman, T. M. (2005). The Jesse Tree, Glasgow: Wild Goose Publication.
- Sullivan, J. F. (1951). The External of The Catholic Church. New York.
- Taberi. (1991). Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, I-III, Çev. Zakir Kadiri Ugan ve Ahmet Temir, İstanbul: MEB Yayınları.

212 • İSA'NIN DOĞUMU-İKONOĞRAFI İLİŞKİSİ ÜZERİNE

- Tarasov, O. (2002). *Icon and Devotion*, Trans. Robin Milner-Gulland, London: Reaktion Books.
- The Annunciation of the Mother of God. (2018). http://orthodoxabc.com/wp-content/uploads/2012/06/018-EN-ed03_Annunciation.pdf Erişim: 21.04.2018.
- The Annunciation Icons and Wrought Iron Screen. (2019). <https://aidanharticons.com/wp-content/uploads/2014/10/The-Annunciation-Icons-and-Wrought-Iron-Screen.pdf> Erişim: 02.02. 2019).
- The Gospel of Pseudo-Matthew. (2019). <http://gnosis.org/library/psudomat.htm> Erişim: 13.04.2019.
- The Icon of The Nativity. (2019). http://www.floga.gr/50/04/2005-6/02_2005111104uk.asp, Erişim: 10.02.2019.
- The Protoevangelium of James. (2019). <http://www.saint-katherine.org/The%20Protoevangelium%20of%20James.pdf> Erişim: 15.04.2019.
- Türkçe Sözlük. (1983). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ünal, M. (2008). *Dinlerde Kutsal Zamanlar*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- White, E. G. (2010). *The Story of Jesus, Germany*: Jazzybe Verlag Jürgen Back.
- Yıldırım, M. (2005). *Yunanistan ve Ortodoks Kilisesi*, Ankara: Aziz Andaç Yayınları.
- Yılmaz, N. (1993). *Ayasofya Müzesi'ndeki İkonalar Kataloğu-I*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.